

**Формування економічних компетентностей учнів старшої школи
засобами проблемного навчання**

Анотація. У статті розглядаються аспекти проблемного навчання основ підприємництва учнів старшої школи. Встановлено, що формування економічних компетентностей учнів старшої школи ґрунтується на мотиваційних чинниках. Для створення проблемних ситуацій необхідно ставити перед учнями практичні й теоретичні завдання, під час виконання яких вони відкривають для себе нові знання або способи дії. Важливою умовою успішного створення й розв'язання проблемних ситуацій є вміння формулювання проблемних завдань й використання веб-квестового методу проектів.

Ключові слова: проблемне навчання, економічні компетентності, основи підприємництва, мотивація навчання, веб-квести, презентації.

Abstract. The article considers aspects of problem-based learning of the basics of entrepreneurship for high school students. It is established that the formation of economic competencies of high school students is based on motivational factors. To create problem situations, it is necessary to set students practical and theoretical tasks, during which they discover new knowledge or ways of action. An important condition for the successful creation and solution of problem situations is the skillful formulation of problem tasks and the use of web-quest method of projects.

Keywords: problem-based learning, economic competencies, basics of entrepreneurship, learning motivation, web-quests, presentations.

Постановка наукової проблеми. Швидкі зміни інформаційних технологій та інфраструктури ринку праці, зростання вимог до підготовки компетентних фахівців обумовлюються розвитком ринкових відносин в Україні, її інтеграцією до Євросоюзу та орієнтацією на європейський освітній простір. Експерти зазначають, що креативна освіта – це перспектива майбутнього, а модель фахівця має бути компетентною. Саме тому одним з актуальних завдань загальноосвітньої підготовки учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) визначено виховання активної життєвої позиції, адаптивності, готовності до безперервної професійної освіти, конкурентної боротьби на ринку праці, потреби ініціативно включатися в нові економічні відносини, в підприємницьку діяльність. Саме тому напрацювання ефективної методики формування предметних економічних компетентностей учнів старшої школи є важливою проблемою сьогодення, адже людині крім певних професійних знань, необхідні економічні знання й риси характеру, відповідне економічне мовлення, морально-етичні настанови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поетапне систематичне формування економічної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти є доцільним та необхідним, утім вітчизняні дослідження з цього питання є малорозглянутими й потребують подальшого дослідження. Методологічною основою дослідження цього процесу можуть слугувати напрацювання учених-педагогів: з компетентнісного підходу в освіті – Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун; з професійної компетентності учителів – М. Елькін, Н. Кінах, Н. Лісова, О. Марущак, В. Саюк, В. Стрельников, С. Цвілик, Л. Шевчук; з окремих видів компетентностей – І. Єрмаков, І. Ящук (життєтворча компетентність), Л. Хоружа (етична компетентність), О. Ануфрієва, Г. Дмитренко, В. Саюк, О. Семенов (економічна компетентність), В. Ковальчук (соціальна компетентність), К. Корсак (цивілізаційна компетентність), В. Глуханюк, В. Соловей (екологічна компетентність); з аспектів проектно-технологічної підготовки – О. Коберник, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський, В. Чепок, О. Шабанова, І. Шимкова та ін.

На думку О. Шпака, економічна освіта є основою економічного виховання особистості школяра, тому що вона: сприяє розвитку економічного мислення; показником рівня розвитку економічного мислення виступає поведінка особистості в процесі її економічної діяльності в усіх галузях життя суспільства, її взаємовідносин із соціальним середовищем; формує економічну культуру, одним із компонентів якої є оволодіння людиною економічними знаннями, вміннями та навичками господарювання; нерозривно пов'язана з формуванням таких особистісних рис школяра, як працьовитість, відповідальність, діловитість, підприємливість, ощадливість, організованість, ініціативність, практичність, самостійність та інших, які можуть бути критеріями оцінювання рівня економічної вихованості школяра; у макроекономічному плані сприяє формуванню і підвищенню продуктивності такого фактору виробництва, як людські ресурси. Від рівня підготовки та освіченості останніх значною мірою залежить рейтинг держави в економіці світу, її місце в розподілі праці [6].

Метою економічного виховання школярів, як зазначають В. Розов й ін. є формування в них готовності до економічної діяльності, що створить потенційні можливості для активної участі в економічному житті. Середня школа не ставить завдання формування економіста як фахівця, а передбачає формування в учнів інтересу до економіки, вибору, який вихованці мають зробити для досягнення своїх цілей в умовах обмежених ресурсів і власних можливостей [3].

Мета і завдання статті. Вивчити можливості формування предметних компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти під час проблемного навчання основ підприємницької діяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Економічне виховання - це педагогічна діяльність з розвитку економічного мислення через формування економічних компетентностей, виховання економічної й правової поведінки тощо. Основою економічного виховання особистості учня є економічна освіта, яка на сучасному етапі має такі основні цілі: ознайомлення з основами економічної теорії і прикладних економічних дисциплін (основи підприємницької діяльності, бухгалтерський облік, менеджмент, маркетинг тощо); формування в учнів економічного мислення; формування економічних компетентностей приймати обґрунтовані рішення; проведення професійної орієнтації в галузі економічної, правової, підприємницької діяльності та розвиток економічних здібностей учнів.

Одним із дієвих шляхів розвитку мислення учнів є зближення процесів пізнання й навчання. Процеси пізнання й навчання мають багато спільного. Як і в науковому пізнанні, так і під час навчання людина вступає в контакт з об'єктами пізнання й вивчення, використовує невичерпні можливості свого мислення тощо. Але результатом наукового дослідження є відкриття нового для суспільства, а результатом навчання – «відкриття для себе» в процесі засвоєння навчального матеріалу. Отже, між процесами навчання й пізнання можна проводити лише аналогію. Однією із важливих систем пізнання можна вважати *проблемність* у навчанні. Проблемність базується на протиріччях, що виникають у процесі вивчення навколишніх предметів, явищ тощо. Вчений, винахідник це протиріччя виявляє сам, спираючись на глибокі знання, досвід тощо. Протиріччя викликає в нього певний психологічний стан, пов'язаний з бажанням установити причини наявної невідповідності - проблемну ситуацію. Виникає задум, проблема, розв'язуючи яку, вчений відкриває нові закономірності, закони тощо.

Помітити такі протиріччя у навчальному матеріалі учень зможе засобами проблемного завдання, котре викликає в учнів теоретичне або практичне утруднення, пов'язане з певними протиріччями. Воно може бути подане у формі *запитання, задачі* або *практичного завдання*. Процес навчання, що моделює у своїх рисах процес продуктивного мислення і спрямований на відкриття учнями нових знань і способів дій, називають *проблемним*. Перед учнями ставляться завдання, котрі вони усвідомлюють, сприймають і розв'язують у спільній діяльності з учителем.

Наукою доведено, що джерелом виникнення проблемних ситуацій і рушійною силою їхнього розв'язання є протиріччя. Психологи встановили, що найсприятливіші умови для творчого мислення складаються тоді, коли людина стикається з протиріччями, які вона не в змозі пояснити на основі наявних знань і досвіду, коли перед нею виникає проблема, яку необхідно розв'язати. Розумове утруднення переборюється напруженою роботою мислення, активними пошуками виходу із ситуації. Мислення активізується під час співставлення наявних знань із новими обставинами, при бажанні зрозуміти причини і суть нових фактів і явищ, пояснити протиріччя. Отже, проблемні ситуації в навчанні виникають, коли учні стикаються з суперечливими факторами, закладеними в предметах і явищах природи, або з невідповідністю між відомими знаннями чи способами дії і невідомими, тобто тими, які потрібно здобути в процесі пізнання.

На основі зазначених суперечностей можна стверджувати, що проблемні ситуації виникають коли: йде пошук шляхів використання наявних знань у нових умовах; наявні протиріччя суджень; учні виявляються у ситуації, в якій з різноманітних знань чи способів дії варто вибрати необхідні; виникають утруднення під впливом «психологічного бар'єру» попереднього досвіду.

У навчанні основ підприємництва ситуації виникають часто, особливо під час виконання практичних завдань. Учителю важливо бачити їхній прояв і вміти їх загострювати або знімати шляхом своєчасного втручання. Актуалізація необхідних знань і способів дії сприяє створенню проблемних ситуацій такого типу: розширення попередніх уявлень, знань і вмінь із питань, що розглядаються; застосування конкретизованих настанов запобігають прояву «психологічного бар'єру» попереднього досвіду. Є й інші проблемні ситуації.

Цікавим проблемним методом формування економічних компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти за умов проектно-технологічного підходу в навчанні технологій

(обов'язково-вибірковий модуль «Основи підприємницької діяльності») є метод проектів Webquest (пошуки в мережі Інтернет). За умов використання цього методу відбувається розвиток знань учнів через досвід власної діяльності, формується мотивація до навчання основ підприємницької діяльності. Під час роботи в мережі Інтернет учні добирають інформацію з теми, вивчають визначену тему, аналізують інформацію з різних джерел. Скомпільована інформація накопичується, відфільтровується, коригується та подається засобами інформаційно-комунікаційних технологій (інтернет-сервіси – Google Meet, Google Blogger; презентаційні програми – Power Point, Prezi, Canva, Crello, Keynote; звичайні текстові й графічні редактори із вбудованими ілюстраціями та посиланнями на джерела).

Наприклад, при створенні Google-презентацій (рис. 1) програма дає змогу створювати, редагувати й зберігати проекти, демонструвати й показувати їх онлайн, працювати над ними з іншими користувачами. Програма адаптована й для бізнесу. Можна працювати над презентаціями разом з колегами онлайн, робити коментарі й уникати чат. Сервіс пропонує безкоштовні шаблони, до яких можна додавати картинки, відео, креслення й різні ефекти. Програма дає змогу малювати графіки й діаграми, вставляти геометричні фігури, додавати анімацію тощо. Google презентації для бізнесу мають тарифні плани. Тариф включає цілодобову підтримку телефоном і поштою. Від вибору пакету залежить не лише кількість різноманітних функцій та інструментів, але й кількість пам'яті в хмарному сховищі. Безкоштовною програма є для звичайних користувачів, які користуються сервісом для особистих цілей. Працює на будь-якому пристрої онлайн. Програма також має свій додаток, який можна безкоштовно завантажити в AppStore та Google Play.

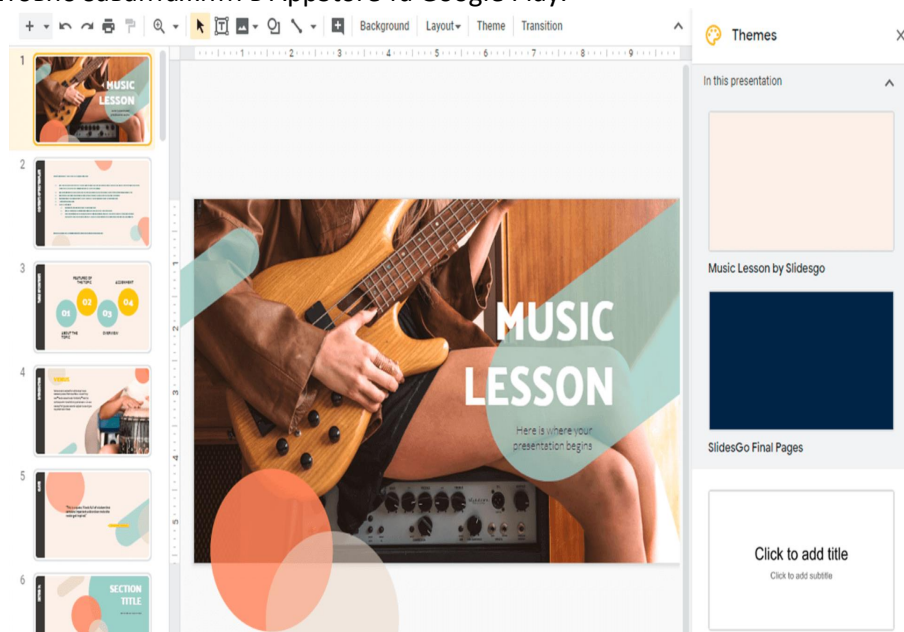


Рис. 1. Приклад створення Google-презентацій

Під час створення презентацій з основ підприємницької діяльності за методом Webquest учні мають можливість виконувати різнорольову діяльність, контактувати із фахівцями з різних галузей наукових знань в телекомунікаційних проектах, спілкуватися через електронну пошту або телеконференцію, брати участь в ігровому проектуванні, відтворенні інсценованих ситуацій. За умов такого інтерактивного навчання в учнів розвиваються здатності розвивати теми проектів додатковою інформацією, поглиблювати власні знання; стимулюється групова активність і співпраця. Навчання за цих умов набуває проблемного міждисциплінарного характеру, дослідницького змісту та спрямоване на розвиток творчих здібностей та досвіду учнів, що відображає досягнення цілей навчання та формування економічних компетентностей учнів.

Проблемне завдання, на основі якого створюється проблемна ситуація, ґрунтується на пропедевтичних знаннях й уміннях учнів, зміст завдання має бути логічно пов'язаним із змістом навчального матеріалу, тобто доступним для учнів. Виконання проблемного завдання має викликати в учнів потребу в нових знаннях чи способах дії. Спостереження свідчать, що без урахування інтересів і потреб учнів організувати проблемне навчання неможливо. Навіть ідеальні проблемні завдання не створять проблемної ситуації, якщо учень поставиться до них байдуже. Тому кожне заплановане проблемне завдання необхідно аналізувати як з інформаційного, так і з мотиваційного боку.

Проблемні завдання уроку мають бути узагальнюючими. Перехід від однієї проблемної ситуації

до наступної, яка містить нові знання чи спосіб дії, має передбачає подальший розвиток дій і мислення учнів.

Висновки. Проблемне навчання основ підприємництва є ефективним засобом формування економічних компетентностей учнів старшої школи, оскільки ґрунтується на чинниках, котрі мотивують до навчання. Встановлено, що для створення проблемних ситуацій необхідно ставити перед учнями практичні й теоретичні завдання, під час виконання котрих вони відкривають для себе нові знання або способи дії. Важливою умовою успішного створення проблемних ситуацій є правильне й уміле формулювання проблемних завдань.

Формування економічної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти та подальше поетапне її систематичне формування є ефективним та доцільним, але вітчизняні дослідження з цього питання є поодинокими. Напрями подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні існуючого досвіду з цього питання та особливостей формування економічної компетентності учнів ЗЗСО з огляду на сучасний соціально-економічний стан розвитку освіти в Україні.

Список використаних джерел:

1. Глуханюк В.М., Соловей В.В. Структура професійно-педагогічної культури вчителя трудового навчання в умовах компетентнісного підходу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. Вип. 58. С. 68-76.
2. Падалка О.С. Економічне виховання в школі. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 1998. № 2. С.29-32.
3. Розов В.К., Сластьонін В.О. Методи економічного виховання студентів. *Педагогічна технологія у сучасному вузі*. Луцьк: ВДУ, 1995. С. 32.
4. Цвілик С.Д. Наступність організаційних форм і методів навчання у професійній підготовці молоді. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. Ч. 2. С. 364-369.
5. Цвілик С.Д. Наступність у роботі професійно-технічних і вищих навчальних закладів: теоретичні аспекти проблеми. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2002. Вип. 3. С. 45-49.
6. Шимкова І.В., Цвілик С.Д., Гаркушевський В.С. Модернізація професійної і технологічної підготовки майбутніх педагогів у контексті розвитку STEAM-освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*: зб. наук. пр. Умань: Візаві, 2019. Вип. 1(19). С. 152-159.
7. Шпак О.Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти. К: Четверта хвиля, 2000. 352 с.
8. Шпак О., Булашенко С., Примаченко Н. Формування життєво важливих економічних компетентностей у навчальній діяльності. *Молодь і ринок*. 2018. № 8 (163). С. 6-11.
9. Hlukhaniuk V., Solovej V., Tsvilyk S., Shymkova I. STEAM education as a benchmark for innovative training of future teachers of labour training and technology. *Society. Integration. Education – SIE 2020*. URL:<http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/5000>